Minareterne er vore bajonetter

RADIKALISERING ELLER MODERATION?

«Men hvem er den rigtige Tayyip Erdogan?» spurgte digteren Henrik Nordbrandt, som er en af Danmarks få Tyrkiet-kendere, i 2004. «Er det den statsminister, der indfører reform efter reform og siger de rigtige ting under hyppige besøg i europæiske hovedstæder? Eller den Erdogan, som på et møde i 90'erne citerede følgende verslinjer: "Minareterne er vores bajonetter, kuplerne vores skjolde og moskeerne vores kaserner, de troende vore soldater. Denne hellige hær beskytter min religion. Allah-u Akbar (Allah er stor)"?»¹

Af Mehmet Ümit Necef, lektor ved Center for Mellemøststudier, Syddansk Universitet, Odense.

Nordbrandt må mene, at Erdogans minareterdigt er et uimodståeligt argument for Erdogans skjulte islamisk fundamentalisme, idet han i en anden artikel nærmest med skadefryd konstaterede, at Erdogan kom i fængsel, da han ved et stort møde demonstrerede sine "litterære kundskaber" ved at citere de berygtede linier.² Interessant nok var det Erdogans pauvre litterære kundskaber Nordbrandt – som den anerkendte litterat han er – ironiserede over, og ikke den omstændighed, at man kan komme i fængsel, fordi man citerer et digt. Måske skulle man vurdere Erdogans tale fra en politisk, ikke fra en litterær vinkel. En tyrkisk politikeres litterære kvaliteter er nok så irrelevante, når man skal diskutere den islamiske fundamentalismes fremtid i landet.

Også i andre europæiske lande dukker digtet af og til op i debatter om tyrkisk medlemskab af EU. Eksempelvis citerede 29 franske parlamentsmedlemmer i en fælles erklæring i dagbladet Le Figaro digtet umiddelbart inden folkeafstemnin-

gen om EU-forfatningen i maj 2005 og spurgte "Hvordan kan vi acceptere folk i EU, som reciterer sådan et digt?"³

Det er nu ikke kun Nordbrandt og europæiske debattører, der en gang i mellem trækker minareterne ud af Ali Babas godtepose, når de skal argumentere for, at Tyrkiets premierminister Recep Tayyip Erdogan i virkeligheden er en islamistisk ulv i fåreklæder, og at han vil springe ud som fundamentalist, når han føler sig tilstrækkelig stærk. Det gør tyrkiske oppositionspolitikere og en række tyrkiske venstre-nationalistiske intellektuelle også. Og i den grad: En google-søgning i den tyrkiske presse rammer ikke mindre end 693 artikler, hvori man henviser til eller ligefrem citerer digtet.

Hvad skete der?

Erdogan blev i 1998 idømt åtte måneders fængsel, men sad dog kun fængslet i fire, for "at have opildnet til religiøs had" ved at citere de berygtede verselinier. Retssagen var en ørkenvandring af jura og viste med

al tydelighed, hvor politiseret det tyrkiske juridiske system er. Det blev klart, at dommerstanden er tæt forbundet med landets reelle magthavere, militærets øverste top. Dommerne så bort fra, at digtet er blevet nedfældet af en kendt nationalistisk digter Ziya Gökalp (1876–1924) i 1912 under de så kaldte Balkan-krige mellem Balkanlandene og Det osmanniske rige, som tabte store landområder med hundredtusindvis af muslimske flygtninge til følge. Desuden findes digtet i almindelige folkeskolebøger.

Ziya Gökalp er den tyrkiske nationalismes og sekularismes fader. Han er den tænker, der har påvirket Tyrkiets grundlægger Mustafa Kemal Atatürk mest. Hvis man vil forstå den tyrkiske politiske og kulturelle elites selvopfattelse og dens udvikling, skal man begynde med at læse Gökalps bøger og artikler. Hans mest kendte udsagn opsummerer i al sin korthed store del af elitens identitet: «Jeg tilhører den tyrkiske nation, den islamiske umma (fællesskab)» og nu kommer det overraskende element: «den vestlige civilisation» (*Türk milletindenim, Islam ümmetindenim, Garb medeniyetindenim*).⁴ Med andre ord har den tyrkiske elites ambition været at tilhøre alle disse tre entiteter på en gang, en ambition, som mange vil opfatte som en umulighed, da udsagnet ved første øjekast kan virke som en selvmodsigelse og derfor paradoksal og meningsløs. Det er en tanke værd, hvorvidt udsagnet er paradoksalt i sig selv, eller hvorvidt det er den gængse måde at opfatte disse tre enheders (den tyrkiske nation, islam, den vestlige civilisation) indbyrdes forhold, som er problematisk.

Det skal for historisk nøjagtigheds skyld tilføjes, at den tyrkiske elite fra midten af 1920'erne var begyndte at nedtone det

islamiske aspekt ved identiteten, og de sidste 10 år – i takt med at forhandlingerne mellem EU og Tyrkiet blev alvorlig – begyndte at nedtone det vestlige og det europæiske aspekt.

Erdogans tale

Nordbrandts analyse løber parallelt med den tyrkiske nationalistiske venstrefløjs, der betragter islamisme og partiet AKP som den største fare mod demokrati, modernisering og udvikling, og sågar går et par skridt videre og desuden betragter et militært kup imod AKP-regeringen som et nødvendigt onde. En af denne fløjs fremtrædende akademikere er Ali Tekin, lektor i internationale forhold ved det dyre og fornemme private universitet Bilkent i Ankara, og tidligere parlamentsmedlem for nu afdøde Bülent Ecevit's socialdemokratiske parti. Ali Tekin siger til Weekendavisen, at militæret er den eneste garant mod en islamisering af Tyrkiet og mod en anti-demokratisk udvikling i landet. Og han fortsætter. «Hvis republikkens sekulære natur kommer i fare, hvis det viser sig, at det regerende islamiske parti AKP har en skjult islamisk dagsorden, må militæret have mulighed for at gribe ind, sådan som det har gjort flere gange før.»⁵

Sådan! Hvis AKP bliver alt for stærk, må militæret gerne lave et kup og smadre AKP, som den gode lektor og den gode demokrats demokratiske parti ikke kunne vinde over ved et valg. Og hvis militæret og dets allierede i bureaukratiet fængsler nogle af disse islamister undervejs på grund af digte, taler, romaner og artikler, er der helt i orden for tyrkiske og europæiske intellektuelle, som naturligvis betragter sig selv som demokrater.

Åtte år efter dommen (1998) og fire år

efter Erdogans regeringsovertagelse (2002) er det på tide at hæve sig over dagligdagens trummerum og fra polemikkens retoriske gnister og kigge nærmere på den tale af Erdogan, hvori digtet blev citeret, hvad der i virkeligheden står i talen og hvad det kan være, som har ophidset landets militær og civile bureaukrati i en sådan grad, at man fængslede borgermesteren for landets største by og landets mest populære politiker.

Før jeg præsenterer den specifikke del af Erdogans tale, hvori de berygtede linier indgår, vil jeg nævne en vigtig detalje, som kan være nøglen til at forstå den sekulære elites overreaktion: Talen blev holdt i den historiske by Siirt, som ligger i det kurdiske Sydøstanatolien. Byens befolkning var indtil den store kurdiske indvandring under krigen mellem den kurdiske gerilja PKK og den tyrkiske stat arabisk, mens landområderne omkring byen var kurdisk. Med andre ord er vi i det "multikulturelle" Tyrkiet, hvor den etniske tyrkiskhed kun repræsenteres af folk ansat ved statsbureaukratiet: politibetjente, militærpersonel, skolelærere og dommere.

Tilbage til Erdogans tale:

"Der findes ikke ytringsfrihed i Tyrkiet, og man praktiserer racediskrimination. Vores referenceramme er islam, og vi vil aldrig lade os kue. Selv vesterlændinge har religionsfrihed, hvorfor respekterer man ikke den i Tyrkiet? Minareterne er vore bajonetter, kuplerne vore hjelme, moskeerne vore barakker, de troende vore soldater. Denne hellige hær beskytter min religion. Allah-u Akbar (Allah er stor)."

"Ingen kan stoppe ezan'en [kaldet til bønningen] bliver råbt fra minareterne. Vi vil absolut ophæve racediskrimination i Tyrkiet, fordi

vores parti [Refah Partisi, dvs. Velfærdspartiet] har den modsatte mening i forhold til andre partier."

"Vi vil aldrig vende vores rygge til vores sag, selv om himlen styrter oven på os, storme og vulkaner eksploderer oven på os. Min referenceramme er islam. Hvis jeg ikke kan give udtryk for dette, hvad er så meningen med livet? Selv vesterlændinge har religionsfrihed. I Europa respekterer man gudsdyrkelse og tørklæder. Men i Tyrkiet lægger man masser af hindringer i vejen. Hvorfor viser man ikke den samme respekt i Tyrkiet?"

*"Ingen kan bringe ezan'en til tavshed. Fordi dér, hvor ezan'en er tavs, kan mennesker ikke få ro i sjælen. Vi vil ikke tillade diskrimination af kurdere, arabere og tjerkesser i Tyrkiet. Fordi det tag, der samler alle disse mennesker under sig, er islam. Vi vil absolut ophæve racediskriminationen i Tyrkiet. De, der har praktiseret racediskrimination og skabt problemerne mellem befolkningsgrupperne bør skamme sig."*⁶

Der er flere ting, der falder i øjnene i denne passage. Erdogan bruger ordene Europa og vesterlænding i absolut positiv betydning, Han sammenligner friheden i Tyrkiet med friheden i Vesten og fastslår underskuddet i Tyrkiet og peger på Europa og Vesten som efterstræbellesværdige eksempler.

Erdogans sammenligning må komme som en overraskelse for en iagttagere, der betragter ham som en reaktionær mørke-mand fra middelalderen, som stiler hen imod et islamistisk teokrati som i Iran eller Saudi-Arabien. Hvis vi ser bort fra den useriøse påstand om, at han bare lyver og stikker blå i øjnene med falsk pro-europæisme, kan man i denne tale opspore

begyndelsen på hans pro-europæiske linie, som med årene er blevet stærkere og tydeligere. Taler blev holdt den 6. december 1997, det vil si godt ni måneder efter “det bløde kup” hvor militæret tvang koalitionsregeringen mellem Necmettin Erbakans islamistiske Velfærdsparti (Refah) og Tansu Cillers centrum-højreparti Den Rettevejsparti (DYP), fra magten. Nu ved vi, at militæret truede Erbakan med fængsling og med det, der er værre. I et land, hvor militæret efter kuppet i 1960 fik landets statsminister Adnan Menderes

*Hvis man er mer eller mindre
uddannet, bør man som god tyrker
mene at der ikke er de store forskelle
mellem Tyrkiet og Europa.*

(1899–1961), hans udenrigs- og finansminister hængt, tager man den slags trusler alvorligt. Statsadvokaten gik også straks i gang med at forberede en retssag imod Velfærdspartiet, som faktisk endte i 1998 med at partiet blev opløst og partiets formand Erbakan dømt til husarrest.

Den historiske kontekst

Tilbage til Erdogan i Siirt: På tidspunktet for talen er Erdogan Istanbuls populære borgmester, men han og hans partifæller prøver stadig at komme sig over chokket efter “det bløde kup”. Det går langsomt op for ham og hans nærmeste politiske fæller, at deres ikke kun politiske, men også fysiske overlevelse, afhænger af, at Tyrkiets parlamentariske demokrati bliver forstærket og at den bedste måde at gøre det på, er

at forankre Tyrkiet stærkt i EUS havn. Det går ligeledes op for dem, at Refahs og ikke mindst partiets formand Erbakans politik med den bombastisk anti-vestlige og islamistiske retorik er en ørkenvandring, og at der skal udvikles et mere moderat, vestligorienteret parti, som godt nok er traditionel muslimsk i private og familieanliggender, men politisk er reformistisk og forandringsvenlig.

Taler er et historisk dokument, der tyder på, at Erdogan allerede i slutningen af 1998 var begyndte at henvende sig ikke til “vores muslimske brødre”, men til traditionelt indstillede muslimers historiske rival, Vesten. Erdogans lovprisning af Vesten og Europa var ikke kun et brud med islamismens dogmer, men også med et af den tyrkiske officielle ideologi nationalismens dogmer.

Den tyrkiske officielle ideologi tillader kun to positioner angående sammenligninger mellem Europa og Tyrkiet. Hvis man er relativt uddannet må man gerne mene, at Tyrkiet – som på alle andre felter – er bedre end alle andre nationer. Hvis man er mere eller mindre uddannet, og ikke mindst hvis man har boet, studeret eller bor i Vesten, bør man som en god tyrker mene, at der ikke er de store forskelle mellem Tyrkiet og Europa, og alle andre der mener, at europæiske lande er bedre på det pågældende felt er enten overilet tilhængere af Vesten og vestliggørelse eller orientalistiske folk, det vil si folk der har overtaget de vestlige negative forestillinger om tyrkere.

Det næste aspekt ved talen der falder i øjnene er, at Erdogan bruger begrebet frihed tre gange, en gang i kombination med ytring og to gange med religion. Nu kan man diskutere, hvorvidt begreberne reli-

gions- og ytringsfrihed er vestlige/ europæiske eller islamiske. Men det er klart, at vestlige lande har ophøjet disse begreber til fundamentale principper, mens mange muslimske lande har store problemer med både ytrings- og religionsfrihed.

Det er også påfaldende, at Erdogan bruger ordet "selv" før ordet vesterlændinge: "Selv vesterlændinge har religionsfrihed (i Europa)". Her afslører Erdogan umiskendeligt, at han kommer fra en anti-europæisk tradition, som betragter europæerne som "guds- og troløse". Denne opfattelse kan stamme både fra hans islamistiske baggrund og fra hans officielle nationalistiske opdragelse i det tyrkiske skolesystem.

Til sidst er det desuden iøjnefaldende, at han bruger begrebet racediskrimination i alt fire (4!) gange. Strengt taget er der ikke forskellige racer i Tyrkiet, derfor giver det ikke mening at tale om racediskrimination. Man bør imidlertid se hans henvisning til racediskrimination i den kontekst at Siirt, byen hvori talen bliver holdt, godt nok ligger i Tyrkiet, men i etnisk forstand ikke er en tyrkisk by, men en arabisk by med en kurdisk og en meget lille tyrkisk minoritet. Han henviser også direkte til kurdere og arabere i talen, og inddrager tjerkesserne, en anden minoritet i Tyrkiet, som hovedsagligt bor i den vestlige del af landet, nok for at skabe en slags balance mellem minoriteterne og for ikke at lyde alt for pro-kurdisk og -arabisk.

Der er i den tyrkiske debat blevet sagt, at Erdogan ikke ville være blevet så hårdt dømt, ikke en gang slæbt i retten, hvis talen ikke var holdt netop i Siirt eller i en anden ikke-tyrkisk by. Men hans publikum bestod altså af arabere og kurdere, en

omstændighed, der gør hans henvisning til racediskrimination sprængfarlig.

Dette er et godt eksempel på, at islamisterne ikke har de psykiske og ideologiske barrierer for at kunne tale om kurderproblemet og andre minoriteters problemer, som den nationalistiske og sekulære elite har. Eliten er nærmest blevet hjernevasket med ideen om, at der kun bor tyrkere i Tyrkiet og at alle der hævder det modsatte er separatister og terrorister og deres støtter. Men for islamisterne er kurderne ikke tyrkernes potentielle fjender, men tværtimod gode muslimer, som tyrkerne bør leve i fred sammen med. Hvis man understreger sin muslimske identitet, er det en samlende faktor, at kurderne også er muslimer. Understreger man imidlertid sin tyrkisk identitet fremstår kurderne som "de andre" og som en potentiel fare for Tyrkiets nationale enhed.

En anden betydning som Erdogan muligvis giver til begrebet racediskrimination kræver en forklaring. I tyrkisk politisk kultur bruger man i kulturkritiske kredse begreberne "hvide tyrk" og "sorte tyrk", forstået på den måde, at de hvide tyrkere er rige, velklædte, veluddannede, kemalistisk-orienterede, lettere venstreorienterede, tyrkisk nationalistiske, og så videre. De hvide tyrkere opfatter sig selv som tyrkere og kemalister uanset deres etniske og religiøse oprindelse.

De "sorte tyrkere" er de fattige, kurdere, folk, der holder fast ved deres alevitiske eller sunnitiske tro og ikke vil assimileres ind i statens officielle identitet. De sorte tyrkiske kvinder kan finde på at bære tørklæde, og mange sorte tyrkiske mænd har fuld- eller overskæg. Kulturkritikere mener, at de hvide tyrkeres holdning til de sorte ikke er væsentlig forskellige fra de hvide

amerikaneres racistiske holdning til de sorte amerikanere. Erdogans brug af begrebet henviser også til denne betydning.

Konklusion

Militærets tvangsfjernelse af det islamistiske parti fra magten i 1997 skabte en dybtliggende politisk og ideologisk rystelse hos tyrkiske islamister. I perioden efter det bløde kup gennemgik de en splitelse, hvor parallelt med, at en lille gruppe af gamle politikere fortsatte den gamle linie, begyndte den største fløj at følge en pragmatisk, pro-europæisk, mere demokratisk og mere rummelig linie, der belønnede dem med en overvældende sejr i 2002 (en tredjedel af stemmerne) og med regeringsmagten. Hvis man vil forstå tyrkisk politik, bør man sætte sig ind i denne vigtige transformation, som har overrasket iagttagere både i Tyrkiet og i udlandet. Påstande, der går ude på at islamisterne bare lyver og spiller komedie, er overfladiske og useriøse, og stammer nok fra en opfattelse, hvis udgangspunkt er, at islam og islamisme ikke kan reformeres, demokratiseres og modereres. Erdogans minarettertale er et interessant dokument, der afspejler de begyndende ideologiske forandringer hos islamismens mest fremtrædende politiker Erdogan. I stedet for at insistere på et teoretisk udgangspunkt, som man tror, kan forklare mange og meget vedrørende islam, bør man se Tyrkiets sociale og politiske virkelighed i Tyrkiet i øjnene. Man kan begynde med Erdogans tale.

• f •

- 1 Nordbrandt, Henrik: "Da masken faldt", Information, 7. juni 2004.
- 2 Nyeng, Ole: "Tivl om Tyrkiet", Weekendavisen, 18. juni 2004.

- 3 <http://www.lefigaro.fr/debats/20050511.FIG0252.html>
- 4 Parla, Taha: «Social and Political Thought of Ziya Gokalp, 1876–1924 (Social, Economic & Political Studies of the Middle East)». Leiden: Brill, 1985.
- 5 Nyeng, Ole: "Tyrkisk trods". Weekendavisen. 10. november 2006.
- 6 <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/98/10/20/html/konusma.htm>